

**Знакавыя постаці беларускай культуры пачатку XX стагоддзя
ў лірыцы Уладзіміра Караткевіча**

Творчае жыццё вялікага Таленту – гэта не аднойчы пражыты асабісты чалавечы лёс, пераствораны ў новую – мастацкую – рэальнасць. А яшчэ ён пражывае дзясяткі, сотні іншых лёсаў. Здараецца, што асабліва блізкія па духу, па адносінах да нацыянальнай гісторыі, культуры, да пытанняў грамадзянскага і мастакоўскага самавыяўлення, канкрэтна заяўлення ў сваім часе, сваёй прасторы знакавыя постаці набываюць самастойнае жыццё ў якасці літаратурных персанажаў. Сведчанне гэтаму – развіццё беларускай літаратуры другой паловы XX – пачатку XXI ст.: мастацка-біяграфічныя творы, эсэістычная проза. Так, у лірыцы У. Караткевіча (зборнікі «Мая Іліяда», «Быў. Ёсць. Буду») знойдзем нямала вершаў з выразным эпічным сюжэтам, дзе поруч з лірычным героем бачацца канкрэтныя (са сваімі імёнамі, прозвішчамі) творчыя постаці. Постаці выключныя – геніяльныя і адначасова трагічныя. Асабліва ўражваюць такія караткевічаўскія шэдэўры, як «Шляхі Ігната Буйніцкага» і «Багдановічу». Згаданыя творы і цікавыя найперш тым, што даюць магчымасць сённяшняму чытачу ўбачыць і зразумець, пра што думаў малады літаратар, шукаючы шляхі творчай самарэалізацыі.

У звязку з гэтым цікава, напрыклад, акресліць, як пад уплывам чаго ці каго «прарасло» ў душы і свядомасці класіка беларускай літаратуры зерне патрыятычнай ідэі, трывогі за гістарычны лёс народа, Радзімы, чым так прасякнуты названыя творы. Прынамсі, 28 снежня 1954 г. У. Караткевіч (узрост амаль М. Багдановіча, аўтара вершаў «Пагоня», «Страцім-лебедзь») у лісце да сябра Ю. Гальперына прызнаецца, што вучобу ў Кіеўскім універсітэце пачынаў «человеком почти равнодушным к родине» [6, с. 167]. Спатрэбіўся час, асяроддзе, культура, менталнасць народа іншай краіны, каб зразумець усю глыбіню слова «радзіма». І далей у сваіх разважаннях настаўнік рускай мовы У. Караткевіч прыходзіць да важнага абагульнення адносна патрыятычных адчуванняў беларусаў. «Мы вообще странный народ: ценим родину только когда лишены её» [6, с. 167]. Такім чынам, насуперак лёсу, абставінам, па-за межамі роднай зямлі ў абодвух пісьменнікаў фарміравалася адчуванне Радзімы.

Прысутнасць М. Багдановіча ў мастацкім свеце У. Караткевіча асабліва выразна выявілася ў 1960-я гг. Паўплывалі многія фактары. І найперш вучоба ў Маскве на Вышэйшых літаратурных курсах. Таленавітыя лекцыі па гісторыі мастацтва маладой выкладчыцы Н.М. Молевой захапілі радасцю пазнання высокай красы сапраўдных шэдэўраў. Захапленне лекцыямі перарасло ў вялікае (на ўсё жыццё) і «цяжкае каханне да жанчыны з дальняй стараны» [2, с. 70]. Рэканструкцыя досыць няпростых дачыненняў беларуса У. Караткевіча і карэннай масквічкі Н. Молевой праведзена Д. Марціновічам [5, с. 12] на аснове супастаўлення лістоў У. Караткевіча да Ю. Гальперына, Я. Брыля і рамана «Нельга забыць». Не склалася песня шчаслівага кахання. Цяжка перажываў пісьменнік разлад у адносінах з той, каго абагаўляў, каму гатовы быў служыць самаахвярна да апошняй мяжы. У зборніку «Мая Іліяда» (раздзел «Калі памірае каханне») раскрываецца глыбіня асабістай драмы лірычнага героя, а ў вершы «Фантазія» называюцца імёны вялікіх геніяў, што таксама сталі гасцямі «Клуба

адрынутых» – Бетховен, Лермантаў, Дантэ, Петрарка, Катул... і Багдановіч. Пра іх асабістае, а разам і пра сваё, вось гэтыя словы паэта: «Тыя, што варты стакрот каханьня, – / Тыя не маюць яго на зямлі» [2, с. 167]. І калі М. Багдановічу невылечная тады хвароба не давала ніякіх надзей на асабістае шчасце (мець сям'ю, дзяцей), то У. Караткевічу перашкодзіла іншае. У вершы «Снягір», напісаным 10 лютага 1960 г., называецца сапраўдная прычына разладу: «І для шчасця, для сонечнай вечнай кароны / Не хапіла мазка адзінага мне: / Не хапіла радзімы, іскры чырвонай, / Снегіра на заснежанай сіняй сасне» [2, с. 170].

Па часе, ствараючы непаўторны, – па-караткевічаўску шчыра, эмацыянальна, – партрэт Я. Брыля («Мой друг і мая зямля»), ён прыгадае і тое – не на радасць – каханне, калі ўвесь свет бачыўся толькі ў трагічна-чорных выявах. Ад непапраўнага кроку якраз і ўратавала чуйная душа друга: «...Пазней, у Маскве, прыйшоў да мяне ягоны ліст, які літаральна выратаваў мяне ў самы, бадай, страшны час майго жыцця. Бывае, надарыцца такі. І <...> сябры нібыта чуюць. Лісты іхнія прыходзяць якраз у той самы вечар, у тую самую патрэбную ноч» [4, с. 322]. З той ночы, мабыць, і пачалося вяртанне У. Караткевіча да самога сябе, да радзімы. Працэс гэты быў усвядомлены і настолькі значны, што і назва, і змест раздзела «Вяртанне» (зб. «Мая Ільда») падкрэсліваюць яго лёсаносную сутнасць. Цікавасць аўтара да канкрэтных падзей, лёсаў і постацей, асаблівая ўвага да народнага жыцця сведчаць пра ўладную сілу стыхіі дарагога і блізкага. Свайго. Нездарма менавіта ў гэты раздзел паэт уключае верш «Багдановічу».

Вобразны змест верша, сюжэтна-вузлавая моманты, агульны эмацыянальны тон і настрой паказваюць, як арганічна валадарыць у мастацкай прасторы гэтага твора душа М. Багдановіча, нязломнасць яго духу. Відаць і выдатна акрэсленая геніяльнасць паэтычнай натуры Страцім-лебедзя. Дарэчы, пра геніяльнасць М. Багдановіча згадвае У. Караткевіч не толькі ў вершы «Фантазія», але і ў нарысе «Зямля пад белымі крыламі». Адносна зробленага пісьменнікам «нашаніўскай» пары ён сцвярджаў: «...Выключны па разнастайнасці вершаў, па форме іх, па адметнасці генія – не пабаімся сказаць гэта, – Максім Багдановіч» [3, с. 545]. Як бачым, У. Караткевіч быў ці не першым, хто смеліўся ў далёкія 1960-я публічна назваць аўтара адзінага зборніка геніяльным. І не толькі назваў, але і абгрунтаваў унікальнасць мастацкіх адкрыццяў Максіма Кніжніка: «Багдановіч <...> паспеў даць узор самай мужнай і высокай паэзіі ў нашай літаратуры. Мала таго, узняў нашу літаратуру да сусветнага ўзроўню. Вершы ягоныя, пры ўсёй нацыянальнай стыхіі, цікавыя для ўсіх людзей Зямлі» [3, с. 345].

На адной душэўнай і творчай ноце з М. Багдановічам, як выяўляецца, пражываў свой лёс У. Караткевіч. Яму, як і яго папярэдніку, гаючым лекамі былі свет казкі, характава народнай песні, а яшчэ рэальна адчуваны імі народны боль. У кантэксце верша «Багдановічу» трагізм народнага быцця, глабальнасць народнага гора і болю абазначана маштабна-паэтычнай метафарай: «Ты ўстаў на лютую сечу, / Бітву вечную сонца і хмар, / Узваліўшы на юныя плечы / Святагораў народны цяжар» [2, с. 228]. Адказнасць творцы перад лёсам і талентам У. Караткевіч замацаваў адпаведнай высновай у лісце да Я. Брыля ад 16 сакавіка 1960 г.: «Магчыма, гэта лёс паклаў на плечы якіх-небудзь трыццацёх

людзей цяжар цэлага народа, каб даведацца, ці ёсць мяжа сілам чалавечым. І той, хто ўцячэ, – той горш, чым дэзерцір. Таму што астатнім тады будзе яшчэ цяжэй» [6, с. 86].

М. Багдановіч меў права і мужнасць сказаць: «Народ, Беларускі Народ! / Ты – цёмны, сляпы, быццам крот. / Табою ўсягды пагарджалі, / Цябе не пушчалі з ярма / І душу тваю абакралі, – / У ёй нават мовы няма» [1, с. 266]. Так адчуваць, думаць, прамаўляць прымушаў сам час – «сцюжны», «бязмежна-суровы» – і жаданне бачыць свой народ разумна дзейсным. Верш У. Караткевіча – суцэльнае, умела вытканае палатно, дзе ёсць аснова – матывы, вобразы або пэўныя альясы багдановічаўскіх радкоў, а вось уток – думка М. Багдановіча, узнятая талентам У. Караткевіча на новую мастацкую вышыню. Звернем увагу на акцэнтавана пададзены шэраг багдановічаўскіх паэтычных вобразаў – *гарачае слова* (сапраўды, вершы «Пагоня», «Страцім-лебедзь» пісаліся ў стане гарачай узбуджэнасці), *зерне, ралля, краса* («*прад высокую красой*»), *святыня, зара, лебедзь-змагар, Скарына...* Асабліва цікавай уяўляецца мастацкая трансфармацыя У. Караткевічам паэтычных радкоў верша М. Багдановіча «Безнадзейнасць». Аўтар названага верша малое бытавую сцэну. Вось лекавы адвар (праўда, з рук Скарыны) прымае земскі хворы лісар: «І ўраз пабачыў ён, што ізумруд / Ў пярсценку залатым на пальцы што сь імгліцца, / Што бляску ў ім няма... І з болем тут / Ён зразумеў, што ўжо в жыццю не нарадзіцца» [1, с. 91]. У творы У. Караткевіча таксама сустракаем вобраз пярсценка, але азначэнне *залаты* паэт зняў; ізумруд застаўся, але – *святы!* Такая пераакцэнтацыя характарыстык абсалютна матываваная. Яна абумоўлена найвышэйшай мастацкай ідэяй: унукі Скарыны павінны дбаць пра святую моц і славу маці-краіны. Пры іншым раскладзе можа сапраўды здарыцца так, – перасцерагае паэт, – што «святы ізумруд замгліцца / У пярсценку тваім, Беларусь» [2, с. 228].

Аблічча інтэлігент-беларуса, аблічча творчай асобы пачатку ХХ ст. дапаўняе і створаны У. Караткевічам вобраз Ігната Буйніцкага, які апантана служыў ідэі папулярнага народнага мастацтва, народных талентаў і заплаціў, падобна М. Багдановічу, сваім жыццём – «заўчаснай магілай», як станецца тое пазней і з самім У. Караткевічам. І Буйніцкі, і Багдановіч сцвердзіліся як асобы, ламаючы ўзвышні і стэрэатыпы мыслення большасці, адмаўляючы пасіўнае існаванне, застаючыся назаўсёды Першымі. Заключныя радкі верша «Шляхі Ігната Буйніцкага» непасрэдным чынам пераклікаюцца з пазіцыяй М. Багдановіча адносна віны самога народа ў сваім незайздросным быцці: «*Слава Першых, якія сабой заплацілі / За айчыну і слова, племя і род / І душу аддалі, каб яна ажывіла / Мёртвы гліны камяк: / Свой родны народ*» [2, с. 253].

Вядома, гэта толькі некаторыя аспекты цікавай і пакуль недастаткова прачытанай старонкі духоўна-мастацкай прысутнасці знакавых постацей ХХ ст. у творчасці У. Караткевіча.

Літаратура

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. Багдановіч. – Мінск, 1992–1995. – Т. 1 : Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – 1992.
2. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск, 1987–1990. – Т. 1 : Вершы, паэмы. – 1987.
3. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск, 1987–1990. – Т. 8. – Кн. 1 : П'есы, нарыс. – 1990.

4. Караткевіч, У. Збор твораў : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск, 1987–1990. – Т. 8. Кн. 2 : З жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, постаці, крытычныя творы, інтэрв’ю, летапіс жыцця і творчасці.
5. Марціновіч, Д. Рэканструкцыя адносін: Уладзімір Караткевіч і Ніна Молева / Д. Марціновіч // ЛіМ. – 2011. – 11 лют. – С. 12; 18 лют. – С. 15.
6. Письма Владимира Короткевича ; публикация и примечания Ю.К. Гальперина // Неман. – 1991. – № 7. – С. 165–185.
7. Уладзімір Караткевіч і Янка Брыль. Перапіска 1958–1983 гг. // Шляхам гадоў. – Мінск, 1990. – С. 54–139.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ